

проблеми таких дітей підсилюються неправильним вихованням, деформованим сприйняттям дитячої обдарованості [1, 43, 45].

Зробивши аналіз психолого-педагогічних літературних джерел вітчизняних та зарубіжних учених стосовно особистісного потенціалу підлітка, його обдарованості, можна висновити, що при визначенні обдарованості дитини необхідно враховувати якості особистості, а також результати, яких досяг учень у межах своїх інтересів; у певній галузі обдарований учень досягає більш високого рівня розвитку своїх здібностей і більш значних результатів, ніж його однолітки. Обдарована дитина в процесі інтенсивної діяльності в тій галузі, до якої у неї є здібності, досягає видатних результатів.

Література:

1. Волощук І.С. Педагогічні основи розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах сільської загальноосвітньої школи. Дис. ...доктора пед. н. – Київ, 1998. Інститут педагогіки АПН України.
2. Кульчицкая Е.И. Методика диагностики интеллектуальной одаренности // Обдарована дитина. – 2003. – № 3. – С. 39-44.
3. Кульчицька О.І. Соціальне середовище у розвитку обдарованості // Обдарована дитина. – 2004. – № 8. – С. 2-9.
4. Лещенко М.П. Є у Полтаві така школа... // Обдарована дитина. – № 2, 2002 р.– С.12
5. Матейко А. Условия творческого труда / Пер. с польск. Д.И. Иорданского. Под ред. и с послеслов. Я.А. Пономарева. – М.: Мир, 1970. – 303 с.
6. Мелхорн Г, Мелхорн Х. Гениями не рождаются. Общество и способности человека: Кн. для учителя: Пер. с нем. – М.: Просвещение, 1989. – 160 с.
7. Музика О.Л. Технічна обдарованість: ціннісна регуляція розвитку // Обдарована дитина. – № 2, 2002. – С. 17-23.
8. Онацький В.М. Спостереження як засіб вивчення академічно обдарованих дітей // Обдарована дитина. – № 5, 2002. – С. 44-54.

УДК 371.4

Макарчук В.В.

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОСВІДІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Анотація. У статті узагальнено досвід роботи В.О. Сухомлинського з питань організації продуктивної праці учнів.

Аннотация. В статье актуализируются особенности организации производительного труда школьников в опыте работы В.А. Сухомлинского.

Annotation. In the article was organized the experience of V.O. Sukhomlinsky about the organization of a productive labour of pupils.

Концепція профільного навчання вимагає розробки якісно нового проектно-технологічного підходу до трудової підготовки школярів, наукового обґрунтування місця і значення продуктивної праці в ній для професійного самовизначення учнів, їх фізичного, інтелектуального, соціального і духовного розвитку.

Одним із напрямків у розв'язанні цих завдань є вивчення досвіду, кращих надбань трудової підготовки у минулі роки. В умовах сьогодення новаторство не може протиставлятися педагогічним традиціям, адже своїми коренями воно сягає саме їх.

Вагомий внесок у теорію і практику поєднання суспільно корисної, продуктивної праці з навчально-виховним процесом середньої школи у цей період зробив видатний педагог, директор Павлівської середньої школи Кіровоградської області В.О. Сухомлинський. Як слушно зазначає О.Я. Савченко, „у цей період творчості (50-ті–середина 60-х років) Василь Олександрович вбачав основним завданням створення трудової школи, де найважливішим засобом навчання і виховання була б педагогічно інструментована, цілеспрямована праця учнів у колективі” [4, 2]. „З кінця 50-х років Василь Олександрович у своїй теоретичній і практичній діяльності йде від школи навчання (учіння), від спрямованості лише на розвиток інтелекту до трудової школи як основи розвитку дітей і підготовки їх до життя, де основним засобом виховання виступала педагогічно обґрунтована й методично спрямована праця”, – зазначає О.В. Сухомлинська [5, 7].

Доцільними формами продуктивної праці у його педагогічній системі були: учнівські виробничі бригади, ланки високої продуктивності праці, змішані та сімейні екіпажі, творча робота в гуртках за інтересами.

У своїй практичній діяльності В.О. Сухомлинський перебував у постійному пошукові найефективніших, дієвих, відповідних рівневі розвитку науки, техніки та виробництва форм поєднання навчання з продуктивною працею.

Мету продуктивної праці, на думку педагога, в жодному разі не можна розглядати лише як поглиблення навчальних знань. Такий підхід до питання може призвести насамперед до механічного поєднання кожного розділу навчального предмету з продуктивною працею. В.О. Сухомлинський вважав великою помилкою бачити в праці виключно ілюстрацію істинності тих чи інших знань, набутих у школі. Таке поєднання навчального матеріалу з конкретною працею носить штучний, формальний характер, більше того – воно просто неприпустиме.

Оволодіння основами наук, незважаючи на те, що отримані знання далеко не завжди безпосередньо застосовуються в продуктивній праці, необхідне хоча б тому, що людські стосунки не зводяться лише до трудових. Окрім цього, зв'язок між навчальною і продуктивною працею полягає в перенесенні досвіду навчання (як трудової діяльності) на продуктивну працю і, навпаки, – у відображенні в розумовій діяльності учнів досвіду їх дослідницької, пізнавальної, а згодом і продуктивної праці.

В.О. Сухомлинський наполягав на тому, щоб у школі були не „уроки праці”, не гра в працю, а справжня діяльність школярів, спрямована на створення суспільного багатства. Тому праця учнів повинна включати якомога більше елементів, що наближують її до продуктивної праці дорослих (як з точки зору суспільної значущості, так і з позиції техніки та технології). „Вже в дитячому віці наші вихованці знають, що доручена їм робота це не гра, а цілком серйозна, доросла справа” [6, 362].

Видатний педагог довів, що виховний потенціал має лише та продуктивна праця, в якій гармонійно поєднуються індивідуальні та суспільні інтереси. Він помітив, що „у вихованні працьовитості є ще один серйозний недолік – недостатній особистий досвід учнів у процесі повсякденного шкільного життя. Для учнів старші роблять незрівнянно більше, ніж учні роблять для себе. У деяких випадках

учні звикають до того, що їх обслуговують старші: вдома – батьки, а в школі – технічні працівники. Це породжує споживацькі тенденції, байдужість до колективних інтересів” [1].

У час демократизації школи, особистісної зорієнтованості навчання важливо скористатися порадами В.О. Сухомлинського, а саме: сільську школу розглядати як навчальний заклад проектно-технологічного спрямування, де здійснюється диференційований підхід до організації продуктивної праці учнів за п’ятьма основними напрямками професійної діяльності: людина-природа, людина-техніка, людина-людина, людина-знакові системи, людина-художні образи. При цьому в основі продуктивної праці повинні знаходитися три взаємодоповнюючі принципи: проектування, профорієнтації, політехнічності.

Важливим засобом здійснення політехнічного навчання є формування у школярів умінь та навичок, необхідних для їх майбутньої трудової діяльності. Здійснення цього завдання починається на уроці, розвивається в позакласній гуртковій роботі й завершується в процесі виробничого навчання. У житті педагогічного колективу ввійшло правило: всі самостійні, лабораторні й практичні роботи, передбачені програмою, кожен учень повинен виконати індивідуально, набувши при цьому твердих умінь і навичок.

Для вироблення практичних навичок із сільськогосподарського виробництва всі учні V–VII класів виконували передбачений програмою мінімум практичних робіт на навчально-дослідній ділянці. Окремі уроки з біології проводилися безпосередньо на ділянці, в плодовому саду, теплиці, крільчатнику, на пасіці.

Матеріальна база ділянки (дослідне поле із зерновою та овочевою сівозмінами, плодовий сад, теплиця, парникове господарство, пасіка, крільчатник) використовувалася повною мірою не лише для навчальних та практичних цілей, а й для виховання в учнів любові до сільськогосподарської праці. Незалежно від того, до якої галузі сільськогосподарського виробництва учень виявляв нахил, протягом перших семи років перебування в школі він повинен був разом зі своєю ланкою виростити розсаду в теплиці й парниках, зібрати високий урожай зернових, технічних та овочевих культур, посадити плодове дерево.

У шкільних технічних і сільськогосподарських гуртках працювали усі учні V–VII класів та значна частина учнів III–IV класів. У 1956–1957 н. р. у школі було організовано такі гуртки: городників, буряководів, садоводів та лісоводів, шовківників, пасічників, кролівників, юних тваринників, гурток з вирощування зернових і технічних культур, слюсарів-моделістів, електротехніків, радіотехніків, мотористів, столярів. Досвід показав, що неоднаковий віковий склад дітей не лише не ускладнював, а, навпаки, полегшував розвиток самодіяльності учнів. Старші гуртківці, що мали чотири-п’ятирічний досвід, передавали свої вміння й навички молодшим, виховували у них почуття відповідальності за доручену справу.

Учні не лише вчилися вирощувати рослини й доглядати тварин, а й набували великого життєвого досвіду. Як правило, кожен гуртківець протягом декількох років виконував тривале трудове завдання: готував насіння до сівби, заготовлював місцеві добрива і вносив їх у ґрунт, нагромаджував вологу, доглядав посіви, збирав і обліковував врожай. Юні кролівники вирощували за рік по 47–50 кролів від кожної кролематки.

Базою для технічних гуртків були робоча кімната, столярна та слюсарна майстерні, шкільна електростанція, кабінет машинознавства. Заняття в цих гуртках мали переважно практичний характер. Наприклад, у гуртку мотористів учні

3–4 роки вчилися керувати двигуном внутрішнього згорання, водити трактор, автомобіль, мотоцикл. Члени гуртка слюсарів-моделістів виконували тривалі трудові завдання. Протягом вересня і жовтня 1956 р. вони виготовляли діючі моделі електроплавильної печі, двох генераторів, токарного верстата. Як правило, при переході до VIII класу учні виявляли бажання вивчати саме ту спеціальність, яка була тісно пов'язана з досвідом, набутим у гуртку, що виокремлювала значення принципів профорієнтації і проектувала у продуктивному типі трудової підготовки учнів.

Добре була продумана трудова діяльність учнів у навчальній майстерні Павлівської середньої школи. Тут було обладнано 20 комбінованих робочих місць для роботи з деревом і металом, токарні верстати. Під керівництвом учителя учні V–VII класів виготовили велику кількість різноманітних виробів з дерева, які широко застосовувалися в навчально-виховному процесі: рейки, планки для таблиць і карт, підкладні дошки для ліплення з пластиліну, підставки для фізичних і хімічних приладів, ящики для зберігання навчальних посібників та чорнильниць, вішалки для одягу, клітки для кролів тощо. Силами школярів було виготовлено понад 70 рамок для репродукцій картин видатних художників. Це дало можливість створити в кожному класі невеличку картинну галерею.

При виконанні комбінованих робіт (виготовлення вішалок, рамок) між учнями проводився розподіл праці за деталями й операціями. Така форма організації продуктивної праці давала вихованцям перший досвід роботи в трудовому колективі. Аналіз емпіричного досвіду В.О. Сухомлинського дозволяє зробити висновок про те, що продуктивна праця повинна розглядатися як продуктивний тип навчання у системах проектно-технологічного спрямування.

Значну роль у здійсненні трудового виховання, політехнічного навчання (для ефективного вивчення фізики, хімії, біології), зокрема, відіграла організація екскурсій на промислові та сільськогосподарські виробництва. Екскурсії забезпечували принцип наступності для шкіл проектно-технологічного типу, давали імпульс для профорієнтації, наочної ілюстрації застосування фізичних законів і принципів функціонування техніки. При вивченні механіки можна успішно використати сільськогосподарські машини (для ілюстрації різних видів механічного руху, застосування законів динаміки, шкідливого і корисного тертя тощо).

Аналіз окремих процесів давав змогу практично ознайомитися з інерцією, унаочнити вивчення простих механізмів. Закономірності гідромеханіки учні спостерігали в роботі оприскувачів, насосів, фільтрів, манометрів. Механізація та електрифікація сільського господарства, досягнення колгоспів і МТС в цій галузі підкріплювали знання школярів з теплотехніки і електрики.

У школі було складено єдиний план проведення виробничих екскурсій. Проводилися, відповідно до програми, екскурсії в цехи та майстерні місцевої МТС, на тваринницькі ферми колгоспу, Крюківський вагонобудівний завод, Кременчуцьку гідроелектростанцію.

Особливої уваги заслуговує досвід організації суспільно корисної праці педагогічним колективом, яка, по суті, була продуктивною. Із сукупності дидактичних засад, сприятливих для функціонування школи професійно-технічного профілю, системотвірним складником є врахування взаємовідносин учнів і вчителів із місцевим предметно-розвивавальним довкіллям і, насамперед, із

трудовам. Така особливість яскраво виявляється у досвіді функціонування Павлиської школи.

Учні початкових класів щороку збирали велику кількість насіння плодкових і декоративних дерев, яке передавали колгоспу та старшим школярам для закладки шкілок. За участю учнів закладено й збережено понад 20 га полезахисних лісосмуг та понад 10 га насаджень для захисту ґрунтів від ерозії. Догляд за полезахисними лісосмугами став традицією вихованців школи. Щороку всі учні брали активну участь в озелененні села.

Учні збирали жолуді, садили їх і вирощували саджанці. Величезне виховне значення цієї роботи полягало в тому, що в деревонасадженні школярі бачили працю, яка виконується для майбутніх поколінь. Вирощені в шкільному розсаднику саджанці учні передавали місцевим жителям. Лише навесні 1956 р. вони передали колгоспникам понад 1500 саджанців плодкових і понад 1000 саджанців декоративних дерев. Борючись з ерозією ґрунтів, учні обсаджували яри, балки і горби; вони зібрали понад 10 кг насіння акації, яке навесні висіяли на схилах ярів.

Традиційною стала також робота зі збирання місцевих добрив. Учні щороку збирали 8–10 т пташиного посліду та попелу, вносили ці добрива на найбільш виснажені ділянки колгоспних ланів. Протягом року кожен учень мав зібрати і здати від 5 до 50 кг металевого брухту.

Важливою формою суспільно корисної продуктивної праці учнів V–VII класів був трудовий піонерський табір, який працював у школі щороку. Кожен учень перебував у таборі два тижні. Відпочиваючи й загартовуючи своє здоров'я, вихованці, разом з тим, брали посильну участь у продуктивній праці. Вони доглядали овочеві культури й плодіві дерева в колгоспному саду, збирали урожай фруктів, проривали кукурудзу, просо. Улітку 1956 р., наприклад, піонери пропололи 106 га проса, 70 га кукурудзи, 3 га овочевих культур, зібрали фрукти на площі 5 га.

Суспільно корисна праця учнів VIII–X класів перебувала в тісному зв'язку з виробничим навчанням. Під час літніх канікул учні, які вивчали професію комбайнера, працювали помічниками комбайнерів. Багато учнів об'єднувалися в ланки, групи, роботою яких керували викладачі виробничого навчання і спеціалісти сільського господарства. Закріплюючи практичні вміння й навички, учні, разом з тим, вносили значну частку в колгоспне виробництво. Улітку 1956 р. ланка школярів, які вивчали спеціальність агротехніка з вирощування зернових і технічних культур, виростила на площі 4,5 га 128 ц гібридної кукурудзи та зібрала 200 ц качанів на насіння. Учні, що вивчали спеціальність майстра тваринництва, того самого літа зібрали сіно з площі 170 га та засилосували 200 т качанів кукурудзи в молочно-восковій стиглості.

В.О. Сухомлинський неодноразово повертався до ідеї допрофесійної підготовки школярів з певними спеціальностями, які є необхідними для зміцнення кадрового потенціалу свого регіону. Зазначена проблема є актуальною сьогодні для шкіл і МНВК (міжшкільних навчально-виробничих комбінатів). Після введення в дію „Закону про зміцнення зв'язку школи з життям” директор Павлиської школи зазначив: „Слід також чітко визначити орієнтований перелік масових робітничих спеціальностей, які будуть даватися учням. Потреба в такому уточненні виходить з того, що не всі робочі спеціальності можуть даватися учням, окремі з них дозволено давати тільки особам, що досягли 18 віку. Крім того, масові робочі

спеціальності, які будуть даватися в політехнічних школах, не повинні бути вузькими. Вони мусять бути побудовані на широкій політехнічній основі” [2].

Ініціатива В.О. Сухомлинського щодо посилення уваги до трудового виховання й політехнічної підготовки школярів була одним із проявів випередження часу, в який він жив. Це не випадковість. Він свідомо випереджав час, чітко усвідомлюючи, що ідеалом виховання має бути не тільки те, чого вимагає життя зараз, а й те, чого вимагає майбутнє в найближчі роки. Ідея допрофесійної підготовки учнів з урахуванням найближчих потреб у кадрах свого регіону вимагає в наш час практичного втілення, оскільки це є початком створення міцних регіональних громад, які є основою для місцевого самоврядування. Таким є шлях до формування основ громадянського суспільства.

Уже у 1956–1957 н. р. в Павлівській середній школі було організовано при місцевому колгоспі плодоовочеву навчальну бригаду із старшокласників, що оволодівали масовою робочою спеціальністю агротехніка-плодоовочівника. До цієї бригади включали також добровільних учнів, які закінчили 7 класів і в період літніх канікул виявляли бажання вирощувати в колгоспі помідори, капусту, картоплю та доглядати за плодовими деревами і вигодовувати шовкопрядів. За цією бригадою було закріплено 15 га колгоспної землі і парникове господарство.

Було створено молодіжні ланки у складі 10–15 осіб, які повністю обслуговували ту чи іншу тваринницьку ферму колгоспу [3].

Про результативність підготовки учнів 10-х класів Павлівської школи до трудової діяльності у власному сільськогосподарському регіоні затверджує такий звіт: „Всі 29 учнів проходять виробниче навчання, оволодіваючи робочими спеціальностями: тракториста-слюсаря (11 чол.), майстра тваринництва по догляду за великою рогатою худобою (4 чол.), майстра тваринництва по догляду за свинями (2 чол.), агротехніка з вирощування городніх культурних плодівих дерев (8 чол.), агротехніка з вирощування зернових і технічних культур (4 чол.). Ці учні вже протягом 4–8 років входять до складу трудового колективу майстерні МТС, тваринницької ферми. Вони беруть участь у виконанні важливих трудових завдань (наприклад, у заготівлі місцевих добрив, в заготівлі та переробці кормів для худоби, у ремонті тракторів та інших машин). Значна частина учнів уже твердо вирішила після закінчення школи піти працювати механізаторами МТС і рядовими колгоспниками” [3].

При обговоренні проекту „Положення про середню загальноосвітню політехнічну трудову школу з виробничим навчанням” педагогічний колектив під керівництвом В.О. Сухомлинського висловив суттєві критичні зауваження: „Нечітко, на думку всіх членів педагогічної ради, не зовсім правильно визначено шляхи здійснення політехнічного навчання в середній загальноосвітній школі. У проекті говориться, що в міській школі буде вивчатися машинозавод і електротехнічний, а в сільській – основи рослинництва, тваринництва, механізації й електрифікації сільського господарства. Робити такий поділ – це значить посилювати відрив села від міста, обмежувати кругозір сільських школярів, до деякої міри закривати перед ними дорогу в промислове виробництво. Коло політехнічних знань єдине для міста й села. Це треба відбити в проекті” [2]. Зазначені зауваження засвідчують розуміння педагогічним колективом наукових основ профорієнтації, роботи з учнями у сільській школі.

Профорієнтація не повинна зводитися до закріплення учнівської молоді за виробничими загонами народного господарства, а до організації вибору учнями професійної діяльності у відповідності з їхніми здібностями. В основному, вимагалася орієнтації сільської молоді на професії реалістичного типу „людина – природа”, „людина – техніка”.

Система впровадження суспільно корисної, продуктивної праці у навчально-виховний процес школи, вивчення та аналіз формотворчих чинників такої системи дають можливість зробити висновок про їх важливе значення для підготовки учнів до дорослого трудового життя. Взаємодоповнюваність та взаємовплив такої праці і навчальної діяльності позитивно впливають на формування кращих моральних якостей особистості, її активної життєвої позиції як громадянина свого регіону, своєї громади земляків. Саме таке громадянське виховання покликана забезпечити сучасна сільська школа проектно-технологічного профілю.

Методичну цінність педагогічної діяльності В.О. Сухомлинського мають введені у практику Павлівської середньої школи і теоретично обґрунтовані ним такі елементи суспільно корисної, продуктивної праці у трудовому колективі як спільність мети, розподіл самої праці, спільне планування і розподіл обов'язків, взаємодопомога, взаємодія, наявність звітності перед членами колективу. Особливо значущим емпіричний досвід виявився в тому, що актуалізував принципи функціонування шкіл з доміантою продуктивної праці, шкіл проектно-технологічного профілю, які є профорієнтаційними центрами для зміцнення кадрового потенціалу власного регіону.

Отже, досвід шкільного колективу, очолюваного видатним вченим В.О. Сухомлинським, підтвердив правильність теоретичних положень, що ефективно виховання молоді можливе тільки за умови поєднання навчання із виконанням ділових завдань та продуктивною діяльністю учнів. Аналіз спадщини українського педагога-гуманіста другої половини ХХ століття В.О. Сухомлинського показує, що він керувався науково обґрунтованими принципами та вимогами до трудового виховання і на практиці продемонстрував потенційні можливості продуктивної праці учнів, спрямованої на створення матеріальних цінностей для суспільства і формування особистості.

Література:

1. Меморіальний музей В.О. Сухомлинського. 1957–1958 н. р.(ЛВ 13012). Протокол №2 від 24.09.1957 р. (Інв. №9).
2. Меморіальний музей В.О. Сухомлинського. 30.08.58.–24.08.59. Протокол №10 (інв. №10).
3. Меморіальний музей В.О. Сухомлинського. 13014 1956–57 н. р. Протокол № 15 (інв. №8).
4. Савченко О.Я. Стан і завдання реформування змісту загальної шкільної освіти // Педагогіка і психологія. – 1999. – №4 (25). – С. 6–17.
5. Сухомлинська О.В. Випереджуючи час... Василь Олександрович Сухомлинський: До 85-річчя від дня народження // Рідна школа. – 2003. – №9. – С. 6–9.
6. Сухомлинський В.О. З чого починається громадянин // Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 359–366.